

8-3/ ประสิทธิภาพการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม
The Effectiveness in Education Administration in Phrapariyattidhamma,
Dhamma Division

พระครูเมตตามงคลวิศิษฐ์ (วัชรินทร์ อคฺควโร)^๑
 ดร.นิทรา ฉินไพศาล^๒

บทคัดย่อ

การบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของคณะสงฆ์จะประสบผลสำเร็จในการบริหารและการเผยแผ่จะต้องมีประสิทธิภาพโดยทุกคนในองค์กรมีความเข้าใจกัน สนับสนุนกัน มีความร่วมมือแก้ไขข้อขัดแย้งในองค์กรโดยมีปัจจัย ได้แก่ คุณภาพงาน ปริมาณงาน เวลา วิธีการและค่าใช้จ่ายเพื่อการปฏิบัติงานที่สำเร็จลุล่วงของการทำงานให้กับคณะสงฆ์เพื่อการเผยแผ่พุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : ประสิทธิภาพ, การบริหารการศึกษา, พระปริยัติธรรมแผนกธรรม

Abstract

The education administration in Phrapariyatti dhamma, Dhamma Division of the Thai Sangha to be effective and successful depends on cooperation, support and understand of the members in the organization. The factors that should be improved are work quality, workload, work hour, work method and expenditure. With the improvement of these conditions, the work in Phrapariyattidhamma, Dhamma Division can fulfill the propagation of Buddhism and the Sangha affairs.

Keywords: Effectiveness, Education Administration, Phrapariyattidhamma, Dhamma Division

^๑หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
^๒ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนวัดอมรินทราราม กรุงเทพมหานคร.

บทนำ

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมให้มีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือด้วยความศรัทธาของคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในทุกด้าน เพื่อการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ให้เดินหน้าตามนโยบายของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้มีบทบัญญัติในเรื่องแนวนโยบายการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้โดยเฉพาะโดย กำหนดให้รัฐ ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทำการเมือง การวางแผนพัฒนาทำ เศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการจัดบริการ สาธารณะการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะ เครือข่ายทุกรูปแบบนอกจากนี้ได้กำหนดให้รัฐ ส่งเสริมและสนับสนุนการกระจายอำนาจ เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน องค์กรทำศาสนาและเอกชนจัดให้มีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนามาตรฐาน คุณภาพการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภา การศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๔ : ๑ – ๒) และสอดคล้องหลักการจัดการศึกษา ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ดังนี้

ในด้านการศึกษาพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไข เพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ตามมาตรา ๘ และมาตรา ๙ ได้กำหนดให้สังคมมีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษา การจัดระบบโครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษาให้มีเอกภาพ ด้านนโยบายและความหลากหลายในการ ปฏิบัติ มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่

การศึกษาสถานศึกษาองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น มีการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษารวมทั้งยึดหลักการมี ส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน สถาบันศาสนา สถาน ประกอบการและสถาบันสังคมอื่น และตาม พระราชบัญญัติดังกล่าวได้กำหนดรูปแบบการ มีส่วนร่วมในลักษณะต่างๆ ไว้ในหลายมาตรา (สมศักดิ์ เอี่ยมดี และคณะ, ๒๕๕๖ : ๒๑๘)

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เป น การ ศึกษา วิ ชา การ พระพุทธศาสนา ระดับพื้นฐาน ซึ่งได้ดำเนิน มาเป็นเวลาช้านาน โดยสมเด็จพระมหาสมณ เจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ประธาน กำนัดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นต้นมา การศึกษาแผนกนี้มีสว่นช่วยการคณะสงฆและ ช่วยในการพัฒนาชาติบ้านเมือง เป น ป จ จ ย ส ง เสริมศีลธรรมและวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี คณะสงฆและรัฐบาลจึงมีนโยบายส่งเสริม การศึกษาสว่นนี้ตลอดมา (กรมการศาสนา , ๒๕๒๖ : ๘) ซึ่งการศึกษาของคณะสงฆใน ปัจจุบันประกอบ ด้วยการศึกษาลัทธิสูตร ต่างๆ ดังนี้ หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนก บาลี หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ ศึกษา และหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนก ธรรม ไดแก่นักธรรมชั้นตรีนักธรรมชั้นโท และ นักธรรมชั้นเอก จะจัดการอย่างไรให้มี ประสิทธิภาพต้องทำความเข้าใจเรื่องนี้ให้ชัด

ความหมายและความสำคัญของ ประสิทธิภาพ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน เรื่องการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานนี้ ความจริงก็เป็นเรื่องที่มีชื่อแบบสมัยใหม่ถ้าจะ

จับเข้ากับหลักธรรมะ ก็ยังนึกไม่ชัด ว่าคำว่า “ประสิทธิภาพ” นี้จะแปลว่าอะไรดีคำว่า “ประสิทธิ” ก็หาตัวศัพท์ในภาษาบาลีได้อยู่แต่ ก็ไม่ใช่เป็นคำแบบดั้งเดิมที่ใช้คือเอารูปศัพท์มา ประกอบกันคำว่า “สิทธิ” ก็แปลว่า “ความสำเร็จ” ถ้าเติม “ป” เข้าไปข้างหน้าก็ เป็น “ปสิทธิ” แปลว่า ความสำเร็จทั่ว แล้วก็มี ภาพ หรือภาวะเข้าไปภาวะแห่งความสำเร็จทั่ว หรือภาวะที่ทำให้สำเร็จผลอย่างดีอะไรทำนอง นี้ แต่นี่ก็เป็นการพูดเชื่อมโยงไปทำงานภาษา บาลินิดหน่อยเท่านั้นเองความเป็นจริง ความหมายต่างๆ ไปก็เข้าใจกันอยู่แล้วอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเรื่องที่จะพูดต่อไปนี้ คือ เรื่องประสิทธิภาพในการทำงาน จึงอยากจะ โยงเรื่องประสิทธิภาพนี้ไปถึงพระพุทธเจ้า พูด ถึงประสิทธิภาพการท างานของพระพุทธเจ้า เพราะตอนนี้จะพูดถึงธรรมะของพระองค์ที่ใช้ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการท างานก็ต้อง แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้านั้น ทรงมี ประสิทธิภาพในการทำงานมากชีวิตของ พระองค์เป็นตัวอย่างของการทำงานอย่างมี ประสิทธิภาพ เมื่อพระองค์มีประสิทธิภาพ ใน การท างานแล้วคำสั่งสอนของพระองค์ที่ว่าจะ ช่วยให้มีประสิทธิภาพในการทำงานนั้น จึงจะ น่าเชื่อจริงเพราะฉะนั้นจะเริ่มด้วยข้อความที่ แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงมีประสิทธิภาพใน การทำงาน ในแง่ที่เป็นประวัติของพระองค์เอง อย่างไรก่อน หรือว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้ เกี่ยวกับผลสำเร็จแห่งงานของพระองค์อย่างไร (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๓ : ๑) เรื่องนี้สำนักงานปฏิรูปการศึกษาได้แนวคิดว่ ประสิทธิภาพ หมายถึงการปฏิบัติงานที่มีความ ถูกต้องรวดเร็ว ตรงตามวัตถุประสงค์ของการ ดำเนินงาน และต้องใช้งบประมาณอย่าง ประหยัด และได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า ประสิทธิภาพนี้ขึ้นอยู่กับคุณภาพของบุคลากร

ที่ดี วัสดุอุปกรณ์ที่ดีและ เพียงพอ รวมทั้ง ระบบการบริหารจัดการที่คล่องตัว และการ กำกับดูแลที่ดี (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา ,๒๕๔๕ : ๑๗)

ประสิทธิภาพการบริหาร การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมเป็นการ เสริมสร้างการทำงานให้กับการศึกษาของคณะ สงฆ์เพื่อการศึกษาของคณะสงฆ์ในแผนกธรรม มีการพัฒนาด้านงานวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านบุคลากรและด้านงานทั่วไปโดยมี วัตถุประสงค์ของการบริหารเพื่อการพัฒนา การศึกษาให้กับ พระภิกษุ สามเณร ประสิทธิภาพการบริหารการศึกษาจึงเป็นการ พัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างยั่งยืนโดย มีแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม ประสิทธิภาพการบริหารการศึกษาพระปริยัติ ธรรม แผนกธรรม ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะประสิทธิภาพ

สุนันทา เลาหนันท์ ได้ให้แนวคิ ดการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพของทีมจะมี ลักษณะ พอสรุปได้ดังนี้ ๑.เข้าใจบทบาท ทำงานตามหน้าที่ รู้จักแก้ปัญหา และเสียสละ เพื่องานก้าวหน้า ๒.คนในองค์กรต้อง เข้าใจกาสื่อสารระหว่างกันอย่างมีกัลยาณมิตร และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (สุนันทา เลาหนันท์, ๒๕๔๑ : ๔๒) ในขณะที่ปีเตอร์สัน และโพลแมน (Peterson and Plowman) ได้ กล่าวว่ ประสิทธิภาพประกอบด้วยปัจจัย สำคัญ ๕ ประการ คือ ๑) คุณภาพของงาน (Quality) ๒) ปริมาณงาน (Quantity) ตาม ความคาดหวังของหน่วยงาน ๓) เวลา (Time) การดำเนินงานจะต้องเหมาะสมกับคุณภาพ และปริมาณของงาน ๔) วิธีการ (Method) ที่ ถูกต้องและเหมาะสม ๕) ค่าใช้จ่าย (Costs) ลงทุนน้อยและได้ผลกำไรมากที่สุด (ปีเตอร์สัน

และโพลแมน (Peterson and Plowman)
อ้างใน พระมหาสมหมาย ตุ่นฟัน,
๒๕๔๒ : ๒๘)

กล่าวได้ว่าประสิทธิภาพเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การทำงานประสบผลสำเร็จ โดยประกอบด้วยทุกคนในองค์กรเข้าใจกัน สนับสนุนกัน มีความร่วมมือแก้ไขข้อขัดแย้งในองค์กรโดยมีปัจจัย ได้แก่ คุณภาพงาน ปริมาณงาน เวลา วิธีการและค่าใช้จ่ายเพื่อ การปฏิบัติงานที่สำเร็จลุล่วงของการทำงาน

ประสิทธิภาพการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม

การบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมควบคู่กับธรรมศึกษาเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ศึกษาให้มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่างช่วย สนับสนุนการจัดการศึกษาดังนี้

กรมการศาสนา ในสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ โปรดฯให้มีการ ปรับปรุงการจัดการศึกษาของ คณะสงฆ์เขาสุระบวรโรงเรียนเป็นครั้งแรกและ ในระยะต่อมาได้มีการ ตรากฎหมายที่เกี่ยวข้อง กับการศึกษาของสงฆ์อีกหลายฉบับยังผลให้ การศึกษาของสงฆ์มีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ชัดเจนเป็น ระบบมากยิ่งขึ้นตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๓๕ การศึกษาพระปริยัติธรรมจำแนกเป็นสี่ ประเภท คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนก ธรรมศึกษา (ระดับมัธยมศึกษา-อุดมศึกษา) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม (ระดับ ประถมศึกษา) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา(ระดับมัธยมศึกษา) และ การ ศึกษา ใน มหาวิทยาลัย สงฆ์ (ระดับอุดมศึกษา) (การศึกษาผลงานวิจัย ของ กรมการศาสนาฉบับประมาณ ๒๕๓๕-๒๕๔๒

: ๔)

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนก ธรรมสำนักเรียนวัดและคณะจังหวัดเป็นผู้จัด สอนในความรับผิดชอบของคณะกรรมการ การศึกษาสงฆ์ โดยมีแมกองธรรมสนามหลวง เป็นผู้รับผิดชอบกำหนดหลักสูตรและจัดการ สอบโดยใช้ข้อสอบกลางเรียกว่า “การสอบ สนามหลวง” ในทุกระดับ ส่วนการจัดการ เรียนการสอนและการบริหารสำนักเรียนวัด และท้องถิ่นดำเนินการเอง โดยคณะกรรมการ การศึกษาสงฆ์ได้เข้าไปควบคุมดูแล และไม่มี กฎระเบียบว่าด้วยการบริหารสำนักเรียน การ จัดการศึกษาขึ้นอยู่กับความพร้อมของสำนัก เรียนด้านบุคลากรทุนทรัพย์ และผู้เรียนเป็น สำคัญบางปมไม่ได้จัดเพราะขาดความพร้อม วัดที่เปิดเป็นสำนักเรียนแล้วมีกฎระเบียบ เกี่ยวกับการศึกษาพระปริยัติธรรมไม่เหมือน กันต่างดำเนินงานตามความเหมาะสม สภาพ การจัดการศึกษาภายในสำนักเรียนโดยทั่วไป ขึ้นอยู่กับเจ้าสำนักเรียนครูสอนมิได้กำหนดว่า ต้องมีวุฒิครูแต่มีความรู้ในเนื้อหาและมีศรัทธา ที่จะสอนก็สามารถเป็นครูสอนได้ (กรมการ ศาสนา.๒๕๔๑ : ๑๕)

การสอบธรรมศึกษาทุกชั้น จะ กำหนดใหม่ขึ้นช่วงวันแรม ๒-๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ของ ทุกปีตรงกับวันเสาร์-วันอาทิตย์ จะ ขยับเป็นวันจันทร์-วันศุกร์ เพียงวันเดียวใน ภาคเขาจะสอบวิชาเรียงความแก่กระทู้ธรรมก อน ส่วนเวลาบายจะสอบวิชาธรรมวิจารณ์ วิชาพุทธานุพุทธ ประวัติและวิชาการมถลสถาน ที่สอบสำนักแม กองธรรมจะแจ้งให้ นักเรียนหรือวัดที่ผู้เขาสอบ สังกัดอยู่ทราบซึ่ง ทางสำนักเรียนหรือวัดจะแจ้งให้ผู้เขาสอบ ทราบอีกต่อนึ่งก่อนวันสอบ (คณาจารย์โรง พิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐ : ๔)

พระราชวรดิฐ (อดุลย์ อดุโร) กลาววาทประมาณที่ใช้ในการจัดการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมศึกษา ได้จากงบประมาณการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ อยู่ในความดูแลของกรมศาสนาในส่วนงานพัฒนาการศาสนศึกษาซึ่งเป็นหนึ่งใน ๖ แผนงานตาม ภาระหน้าที่ของกรมการศาสนา ได้แก่ แผนงานบริหารการศาสนา แผนงานทำนุบำรุงและ ส่งเสริมการศาสนา แผนงานพัฒนาการศาสนศึกษา แผนงานเผยแพร่การศาสนาและส่งเสริม จริยธรรม แผนงานวิจัยการศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม แผนงานป้องกันและแก้ไข ปัญหาเอดส์ การจัดสรรงบประมาณสนับสนุน แก่ สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของกรมการศาสนา ดำเนินการดังนี้ (พระราชวรดิฐ (อดุลย์ อดุโร) ๒๕๔๓ : ๑๘)

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราวุฒิน วัตราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม ทรงเห็นว่าการศึกษานักธรรมมิได้เป็นประโยชน์แก่พระภิกษุสามเณรเท่านั้น แต่ยังเป็นประโยชน์ แก่ พุทธศาสนิกชนทั่วไปอีกด้วย โดยเฉพาะข้าราชการครู จึงทรงตั้งหลักสูตร

นักธรรม สำหรับฆราวาสขึ้นเรียกว่า ธรรมศึกษา ครบทั้ง ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก โดยใช้หลักสูตร เดียวกับนักธรรมเณรแต่วิชาวินัยที่กำหนดให้เรียนวิชาเบญจศีลเบญจธรรม และอุโบสถศีลแทน เปิดสอบครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ มีพุทธศาสนิกชนชายหญิงเข้าสอบเป็นจำนวนมากนับเป็นการส่งเสริมการศึกษา พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น (คณาจารย์โรงพิมพ์เลี้ยงชีพ, ๒๕๕๐ : ๓)

สรุปได้ว่า ประสิทธิภาพการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เป็นการเสริมสร้างการทำงานให้กับการศึกษาของคณะสงฆ์เพื่อการศึกษาของคณะสงฆ์ในแผนกธรรมมีการพัฒนาด้านงานวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านบุคลากรและด้านงานทั่วไป โดยทุกคนในองค์กรมีความเข้าใจกัน สนับสนุนกัน มีความร่วมมือแก้ไขข้อขัดแย้งในองค์กรโดยมีปัจจัย ได้แก่ คุณภาพงาน ปริมาณงาน เวลา วิธีการและค่าใช้จ่ายเพื่อ การปฏิบัติงานที่สำเร็จลุล่วงของการทำงานให้กับคณะสงฆ์เพื่อการเผยแผ่พุทธศาสนาอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. **แบบเรียนวิชาสาวกประวัติ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๒๖.
- _____ **การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๔๑.
- กัลป์กร มั่นถาวรวงศ์. “บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาต่อการส่งเสริมการวิจัยในชั้นเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานในกรุงเทพมหานคร”. **ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต**. การบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ : สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา. ๒๕๔๕.
- การศึกษาผลงานวิจัย ของกรมการศาสนาปีงบประมาณ ๒๕๓๕-๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๔๒.
- จอห์น เบคเกอร์ และนูฮ์วเซอร์ อ่างโน พรธนาสิทธิ กิจเจริญถาวรชัย. “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการสหกรณ์การเกษตรจำกัดที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้บริการและความพึงพอใจของสมาชิกสหกรณ์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. ๒๕๕๓.
- ชาญชัย อาจินสมาจาร. **การนิเทศการศึกษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จางเจริญการพิมพ์. ๒๕๒๕.
- ดิน ปรัชญพทธี. **ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๖.
- ดิวงมเตรียมสอบ ธรรมศึกษาชั้นเอกรวมทุกวิชา กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลียงเชียง. ๒๕๕๐.
- ธณิศวรร จิตขวัญ. “ความคิดเห็นของผู้ปกครองต่อการบริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดนนทบุรี”. **ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต**. การบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๔๒.
- ปราชาญา กล้าผจญ และสมศักดิ์ คงเที่ยง. **หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา**. หน้า ๑๖ – ๑๗. ปีเตอร์สัน และโพลแมน Peterson and Plowman อ่างโน พระมหาสมหมาย ตุ่นพิน. “ปัจจัยที่พระธรรมโกศาจารย์ ประยูร ธมมจิตโต. **พุทธวิธีในการบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.
- พระธรรมโกศาจารย์ ประยูร ธมมจิตโต ป.ธ. ๙. Ph.D.. **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.
- พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. **การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม. ๒๕๔๓.
- พระราชวชิรดิลก อุดุลย อมโร “กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมแผนกธรรมศึกษา เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค๔” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตร มหาบัณฑิต** แขนงวิชาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๔๓.
- ภาวดี อนันต์นาวิ. **หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา**. ชลบุรี : บริษัทสำนักพิมพ์มนตรี จำกัด. ๒๕๕๒.
- มีผลต่อประสิทธิภาพในการบริหารงานองค์กรสงฆ์ไทย”. **ภาคินพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ๒๕๔๒.

- แม่กองบาลีสนามหลวง. **สอบบาลีสนามหลวง**. กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์. ๒๕๔๖.
- วิจิตร ศรีสอาน. **เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและระบบการบริหารการศึกษา เล่ม ๑ หน่วยที่ ๑-๑๕**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๓๑.
- สมศักดิ์ เอี่ยมดี และคณะ. การพัฒนาระบบการบริหารเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**. ปีที่ ๑๕ ฉบับพิเศษ พุทธศักราช ๒๕๕๖: ๒๑๘.
- สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. **ปัญจปฏิรูปการศึกษาแนวทางการสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์ดี. ๒๕๔๕.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. **ข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง พ.ศ. ๒๕๕๒ – ๒๕๖๑**. กรุงเทพมหานคร: พรักหวานกราฟฟิค. ๒๕๕๔.
- สุนันทา เลานันท์. การพัฒนาองค์การ Organization Development. กรุงเทพมหานคร :ดีดีบุ๊คส์ไตร์. ๒๕๔๑.
- สุภาพร มากแจ้ง และสมปอง มากแจ้ง. **การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา. ๒๕๔๓.
- เฮอเบิร์ต เอ. ไซมอน Herbert A. Simon อ้างใน อภินันท์ จันตะนี. สถิติและการวิจัยทางธุรกิจสำหรับนักศึกษา MBA. และ Ph.D.. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. ๒๕๕๐.